त्रित आप्त्यः। अग्निः। त्रिष्टुप्

एकः समुद्रो धरुणो रयीणामस्मद्धृदो भूरिजन्मा वि चष्टे।
सिषक्त्यूर्ध्वो निण्योरुपस्थ उत्सस्य मध्ये निहितं पदं वेः॥ १०.००५.०१

एकः- अद्वितीयः। समुद्रः- महार्णवः। रयीणाम्- संपदाम्। धरुणः- धारकः। भूरिजन्मा- बहुषु बहुधा आविर्भूतः। अस्मद्धृदः- अस्माकं हृदयानि। वि- विशेषेण। चष्टे- पश्यति। निण्योः- ब्रह्मण्यन्तर्निहितयोर्द्यावापृथिव्योः। उपस्थे। ऊधः। सिषक्ति- सेवते। द्यावापृथिव्योः सारं सेवत इति भावः। उत्सस्य- स्यन्दमानस्य सोमस्य रसस्य। मध्ये। निहितं पदम्- स्थितामनुभूतिम्। वेः- गच्छ ॥१॥

समानं नीळं वृषणो वसानाः सं जग्मिरे महिषा अर्वतीभिः।
ऋतस्य पदं कवयो नि पान्ति गुहा नामानि दधिरे परांणि॥ १०.००५.०२

समानं नीळम्- समानं स्थानमग्निम्। वसानाः- बिभ्रतः। वृषणः- वर्षकाः। महिषाः- महात्मान उपासकाः। अर्वतीभिः- प्राणैः। सं जग्मिरे- सङ्गच्छन्ते। ऋतस्य पदम्- सत्यं परमं पदम्। कवयः- क्रान्तदर्शिनः। नि- नितराम्। पान्ति- अनुभवन्ति। पराणि- श्रेष्ठान्। नामानि- मन्त्रान्। गुहा- हृदयगुहायाम्। दधिरे- धरन्ति ॥२॥

ऋतायिनी मायिनी सं दधाते मित्वा शिशुं जज्ञतुर्वर्धयन्ती।
विश्वस्य नाभिं चरतो ध्रुवस्य कवेश्चित्तन्तुं मनसा वियन्तः॥ १०.००५.०३

ऋतायिनी- प्रकृतिनियतिमय्यौ। मायिनी- प्रज्ञायुक्ते द्यावापृथिव्यौ। चरतः- जङ्गमस्य। ध्रुवस्य- स्थावरस्य। विश्वस्य- सर्वस्य। नाभिम्- मध्यभूतम्। शिशुम्- वत्समग्निं क्रतुमयम्। मित्वा- प्रमाणं कृत्वा। जज्ञतुः- जनयतः। सं दधाते- धृतवत्यौ। वर्धयन्ती- वर्धितवत्यौ। कवेः- अग्नेः क्रान्तदर्शिनः। तन्तुम्। मनसा- ध्यानेन। वियन्तः- प्रपन्ना वयमग्निं यजामः ॥३॥

ऋतस्य हि वर्तनयः सुजातमिषो वाजाय प्रदिवः सचन्ते।

Dr Rangani

अधीवासं रोदसी वावसाने घृतैरन्नैर्वावृधाते मधूनाम्॥ १०.००५.०४

ऋतस्य- सत्यस्य। वर्तनयः- वर्तक्यः। प्रदिवः- प्रकर्षेण द्योतनशक्तयः। इषः- एषणाः। सुजातम्- शोभनजन्मयुक्तमग्निम्। वाजाय- बलाय। सचन्ते- सेवन्ते। रोदसी- द्यावापृथिव्यौ। अधीवासम्- शरण्यमग्निम्। वावसाने- मण्डयन्त्यौ। घृतैः- जीवोदकधाराभिः। मधूनामन्नैः- सोमै रसैः। वावृधाते- अग्निं वर्धयतः॥४॥

सप्त स्वसॄररुषीर्वावशानो विद्वान्मध्व उज्जभारा दृशे कम्।

अन्तर्येमे अन्तरिक्षे पुराजा इच्छन्वव्रिमविदत्पूषणस्य॥ १०.००५.०५

वावशानः- कामयमानः। विद्वान्- विद्यावानग्निः। अरुषीः- रोचमानाः। मध्वः- माधुरीः। सप्त स्वसृः- भूर्भुवरादिसप्तसाधनभूमिकास्थजीवोदकधाराः। कम्- सुखेन। दृशे- दर्शनाय। उज्जभार- उज्जहार। अन्तरिक्षे- प्राणमयकोशे। अन्तः- हृदि। पुराजाः- पूर्व्यः। येमे- नियमितवान्। पूषणस्य- पोषकस्य सूर्यस्य। वव्रिम्- रूपं दीप्तिमिति भावः। इच्छन्- कामयमानः। अविदत्- तां लेभे च॥५॥

सप्त मर्यादाः कवयस्ततक्षुस्तासामेकामिदभ्यंहुरो गात्।

आयोर्ह स्कम्भ उपमस्य नीळे पथां विसर्गे धरुणेषु तस्थौ॥ १०.००५.०६

सप्त मर्यादाः- स्तेयं गुरुतल्पारोहणं ब्रह्महत्यां सुरापानं दुष्कृतकर्मणः पुनः पुनः सेवां पातकेनृतोद्यमिति (६।२७) निरुक्ते प्रोक्तानि सप्त पापानि। कवयः- क्रान्तदर्शिनः। ततक्षुः- शिथिलं चक्रुः। तासाम्- तेषां पापानाम्। एकामित्- एकमपि। अंहुरः- पापबुद्धिरेव। अभि गात्- अभिगच्छति। उपमस्य- उपासकस्य। आयोः- मनुष्यस्य। नीळे- स्वमूले। स्कम्भः- स्तम्भकः सत्क्रतुभूतोग्निः। पथाम्- शोभनमार्गाणाम्। विसर्गे- सृष्टौ। धरुणेषु- धर्मेषु। तस्थौ- स्थितवान्॥६॥

असच्च सच्च परमे व्योमन्दक्षस्य जन्मन्नदितेरुपस्थे।

अग्निर्ह नः प्रथमजा ऋतस्य पूर्व आयुनि वृषभश्च धेनुः॥ १०.००५.०७

Dr. Rangaji

असच्च सच्च- स्थूलं सूक्ष्मं सर्वम्। परमे व्योमन्- चिदाकाशे। दक्षस्य जन्मन्- समर्थस्य हिरण्यगर्भस्य जन्मस्थाने। अदितेरुपस्थे- अखण्डप्रकृत्यां निहितं भवति। अग्निः- अग्निस्वरूपो हिरण्यगर्भः। ह। नः- अस्मासु। ऋतस्य- सत्यस्य। प्रथमजाः- प्रथमजः। पूर्वे आयुने- पूर्वस्मिन् काले। पुरातनकालादारभ्य। वृषभश्च- वर्षकश्च। धेनुः- प्रीणयिता च भवति॥७॥

Dr. Ranganji